

РЕЦЕНЗІЯ

кандидата мистецтвознавства, доцента **Анфілової Світлани Геннадіївни**, доцента кафедри історії української та зарубіжної музики Харківського національного університету мистецтв імені І. П. Котляревського на дисертаційну роботу **Калініної Анни Сергіївни** «ПРИНЦИПИ СПІВВІДНОШЕННЯ СЛОВА ТА МУЗИКИ У ВОКАЛЬНИХ ЦИКЛАХ КОМПОЗИТОРІВ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХХ СТОЛІТТЯ», представлену до захисту у разову спеціалізовану раду ХНУМ імені І. П. Котляревського на здобуття наукового ступеня доктора філософії у галузі знань 02 – «Культура і мистецтво» за спеціальністю 025 – «Музичне мистецтво».

У дисертаційному дослідженні Калініної Анни Сергіївни на рівень наукового обговорення виноситься одна із найпоширеніших у музикознавстві ХХ–ХХІ століть проблем співвідношення слова та музики у вокальних циклах. На сьогоднішній день високий рівень її розробки підтверджено численими працями як вітчизняних, так і зарубіжних науковців. Показово, що сформована за цим напрямком у музикознавстві «класична» теоретична база постійно оновлюється, завдяки новим розвідкам, що доводить неослабну актуальність теми камерно-вокальної музики у контексті неприпинності «живої» наукової традиції. Яскравим прикладом такого гармонійного поєднання класичних (у сенсі найкращих) стандартів у вивченні співвідношення слова та музики із сучасним підходом щодо осмислення малодосліджених музичних сторінок другої половини ХХ століття виступає представлена до захисту дисертація Калініної Анни Сергіївни. Виверена, логічно вибудована за структурою, вона розгортається на наших очах як захоплюючий експеримент з метою проникнення у таємниці композиторського мислення, задля спроби розуміння механізмів «відчуття» музикантами поетичної інтонації та семантичної природи слова, переосмислення ними вербального першоджерела. Напрямок руху думки дослідника визначають наступні етапи:

- вихід за межі виключно музикознавчого поля, внаслідок поєднання в одному камерно-вокальному творі двох видів мистецтва;
- пошук тих засад, що регулюють ці взаємовідносини, а саме виявлення такого загального для двох видів мистецтва елемента, котрий стане їхнім стикувальним вузлом у вокальній композиції;
- розкриття особливостей відображення семантики та метроритму вірша у вокальних творах, написаних на оригінальні та перекладені тексти;
- розгляд зразків камерно-вокальної лірики українських та зарубіжних композиторів для усвідомлення усталених принципів втілення поетичної метроритміки.

Висловлена на с. 30 дисертації позиція автора щодо врахування у власному дослідженні накопиченого наукового досвіду підтверджена ґрунтовністю задіяної теоретичної бази, доказом чого стає *Перший розділ роботи «Камерно-вокальна лірика в музикознавчому дискурсі»*. Його відкриває аналітичний нарис-вступ, в якому узагальнено думки науковців другої половини ХХ століття в їхній підвищеній зацікавленості камерно-вокальним жанром та вокальним циклом з позицій жанроутворення, стилю, форми, еволюції, драматургії, взаємодії вокальної та фортепіанної партій, місця камерно-вокальних опусів в творчості окремого композитора чи певного регіону (країни), виконавства тощо. Осмислення векторів дослідницьких розвідок з проблем аналізу поетичного тексту (1.1) доповнюється ретельним вивченням низки наукових робіт щодо співвідношення слова та музики (1.2). Синтетична природа, складність і, водночас, вишуканість музично-поетичних реакцій в умовах композиторського авторського стилю, пошук ключа до розуміння таємниць цього процесу зумовлюють фундаментальне вивчення дисертантом теорії вірша і залучення праць з літературознавства, його термінології, інструментів аналізу віршованої схеми, розуміння логіки розгортання поетичного смислу у межах заданої поетичної форми та ін. Особливу увагу Калініної А. С.

привернено до відображення у наукових працях питань поетичного ритму та метру, римування, інтонаційності, тембровості, структури тощо.

Поряд з літературознавчими розробками щодо особливостей поетичного тексту увагу дисертанта приділено і музикознавчим штудіям, котрі пов'язані з вивченням співвідношення слова та музики на підставі досвіду літературознавців. Окреслюючи коло питань, до котрих звертаються вчені, Калініна А. С. вказує на питання співвідношення поетичної та музичної метроритміки, їхньої інтонаційності, прийомів передання емоційно-змістовного наповнення вірша, буття музичного твору та поетичного оригіналу, визначення домінантного положення того чи іншого виду мистецтва у камерно-вокальному опусі тощо (с. 52 роботи). Зв'язуючою ланкою у процесах пізнання поетичної та музичної складових стають ті спільні ознаки, що надають можливість провести паралель між їхніми формами. Автор дисертації справедливо зазначає, що «для складення повної картини необхідно не тільки розглянути обидва компоненти твору, але й виявити такий загальний для двох видів мистецтва елемент, котрий стане їхнім стикувальним вузлом у вокальній композиції» (с. 16). Свою увагу Калініна Анна Сергіївна зосереджує на *метроритмі*, який за її думкою і виступає в поезії головним показником її відмінності від прози, «а при порівнянні з метроритмом вокальної мелодії демонструє відношення композитора до поетичного тексту», здатний розкрити зміни образно-змістовного наповнення першоджерела у камерно-вокальному творі.

Для систематизації особливостей співвідношення двох видів мистецтва – поезії та музики, на підставі *власного аналізу* камерно-вокальних зразків другої половини ХХ століття, автором дисертаційного дослідження виокремлено чотири принципи відбиття метроритму вірша у партії голосу: *відповідності, мовленнєвості, розбіжності та комбінування*. Універсалізм запропонованих принципів, їхня ефективність при аналізі великого обсягу музичного матеріалу композиторів – як представників вітчизняної композиторської школи, так і зарубіжних – розкрито протягом наступних

трьох розділів дослідження. У Другому – *«Співвідношення поетичного та музичного метроритмів у вокальній ліриці українських композиторів на оригінальні тексти»* – вивчення співвідношення вербальної та музичної сторін за запропонованими принципами будується за логікою руху від більшої їх відповідності (2.1) до зміни музично-поетичної ритміки в умовах оновлення композиторської техніки (2.2) та в контексті поліфонізації композиторського мислення (2.3). У першому підрозділі, на підставі аналізу вокальних циклів В. Губаренка «Барви та настрої» (на вірші І. Ф. Драча), «Простягни долоні» (на вірші В. Сосюри, 1977), «Осінні сонети» (на вірші Д. Павличка, 1983); П. Соловкіна «Триптих» (на вірші А. Фета і О. Блока, вид. 1978); Д. Клебанова «Байки І. А. Крилова» (1957) автор доходить висновку про схожий підхід композиторів до втілення поетичного метроритму, із пануванням принципу відповідності та характерним розподілом функцій між вокальною та фортепіанною партіями.

Активну авторську позицію по відношенню до поетичного тексту, що втілюється у використанні різних технік співвідношення слова та музики в умовах використання оновленої музичної стилістики, яскраво демонструє вокальний цикл «Енгармонійне» Л. Дичко (за поетичним циклом П. Тичини), ретельно розглянутий у другому підрозділі. Продовженням теми впливу новітніх принципів композиторського письма на трактовку вербальної сторони у камерному творі стає третій підрозділ, присвячений аналізу творів В. Бібіка – циклів «Пісні батьківського дому» (на вірші В. Луговського та Є. Стюарт, 1968), «Акварелі» (на слова А. Волощака, 1973), «Два інтермецо» (на вірші Г. Гдаля, 1975). Особливу увагу дисертанта привернено до поліфонічного типу мислення В. Бібіка, що проявився на різних шарах музичної тканини.

У Третьому розділі *«Принципи втілення віршових перекладів у творчості українських композиторів другої половини ХХ століття»* ідею щодо переосмислення композитором змісту вербального тексту у процесі втілення його семантичного ряду розглянуто дисертанткою в умовах

використання композиторами поетичних перекладів. Звернення до іншомовної поезії, що побудована за власними специфічними законами семантики, лінгвістики; її «переклад» – переосмислення композитором – актуалізує нову низку вузькопрофесійних питань, які дослідниця з успіхом вирішує, навіть ускладнюючи для себе умови виконання завдання, обираючи вокальні цикли, в яких представлено *два* варіанти перекладу тексту різними мовами – *В. Кирейко*, «Два романси» (на вірші чеського митця К. Гавлічка-Боровського у перекладі І. Франка (українською) та А. Ковальчука (російською); *Д. Клебанов*, Вокальний цикл на вірші Г. Гейне; або порівнюючи романси різних композиторів на один і той же поетичний текст у різних перекладах (*Д. Клебанов – М. Метнер; Д. Клебанов – Е. Денисов*).

Відповідно до логіки *Другого розділу* дисертаційного дослідження *Третій розділ* також будується у напрямку руху від аналізу більш академічних за музичною мовою зразків (3.1) до прикладів оновленої музичної стилістики (3.2 – *В. Сильвестров* ««Два романси» на вірші О. Блока, «Тихі пісні»).

Закономірним з точки зору відповідності висловленої концепції предстає *Четвертий розділ «Вокальні цикли зарубіжних композиторів ХХ століття в аспекті взаємодії слова та музики»*. Ключем до розуміння логіки обрання Калініної А. С. різноманітного музичного матеріалу стає теза щодо спорідненості образної палітри творів зарубіжних та українських авторів, а саме тяжіння до ліричної жанрової сфери у поетичних першоджерелах (*Б. Бріттен* «На цьому острові» на слова В. Одена, 1937; *А. Копленд* «Дванадцять віршів Емілі Дікінсон», 1948–1950; *Ф. Пуленк* «Прохолода і вогонь», 1950; *С. Губайдуліна* «Фацелія» на слова М. Пришвіна, 1957; *Е. Денисов* «Дві пісні» на вірші І. Буніна, 1970, «На повороті» на вірші О. Мандельштама, 1979). Цікавою є думка і про близькість англomовної та української системи віршувань. Підкресленням самостійності наукових розвідок Анни Сергіївни стає наведений в дисертації власний переклад

англійських віршів з циклів Б. Бріттена та А. Копленда українською з метою якомога точнішого розуміння їхнього змісту та семантики.

Великим фіналом роботи стають *Висновки*, де стягнуті всі опорні моменти авторської наукової концепції, послідовно розгорнуті протягом усіх розділів дослідження. Універсалізм запропонованого у дисертаційному дослідженні Калініної А. С. підходу до вивчення співвідношення слова та музики у камерно-вокальних циклах підтверджено багатством його прикладних функцій, оскільки він допомагає відстежити та досягнути весь процес індивідуально-творчої інтерпретації композитором вербального першоджерела.

Слід підкреслити великий обсяг задіяного для аналізу музичного матеріалу. Можна виокремити шість груп композицій, якщо класифікувати їх за принципом пошуку автором дисертації різних векторів для доказу своєї концепції:

1. *вокальні цикли, створені на вірші в оригіналі* (твори В. Губаренка, П. Соловкіна та Д. Клебанова, Л. Дичко, В. Бібіка, Ф. Пуленка, Е. Денисова);
2. *вокальні цикли, написані на перекладений у різних мовних варіантах текст* (твори В. Кирейка, Д. Клебанова);
3. *вокальні твори, написані декількома композиторами на один і той самий вірш у різних перекладах* (романси Д. Клебанова та М. Метнера на вірш Г. Гейне «Поклади лиш руку на серце, друг»; Д. Клебанова та Е. Денисова на вірш Г. Гейне «В гаю на дикій стежині»);
4. *вокальні цикли, де одночасно надаються два рядки тексту різними мовами, один з яких обраний основою для романсу, другий – доданий вже після його написання* (твори В. Сильвестрова);
5. *камерно-вокальні цикли на англійськомовні першоджерела* (твори Б. Бріттена та А. Копленда);
6. *вокальний цикл на прозаїчний текст* (С. Губайдуліної).

Максимальна диференціація проаналізованого матеріалу дозволяє виявити схожий підхід до відображення поетичного метроритму різними композиторами, підтверджуючи універсальність запропонованих принципів, навіть в умовах індивідуального авторського стилю.

Дослідження взагалі вражає продуманістю та логічністю викладення матеріалу. *Актуальність та новизна, практична цінність* не викликають заперечень. Всі наукові публікації автора містять обґрунтування отриманих наукових результатів відповідно до сформульованої мети та засвідчують апробацію матеріалів дисертації.

Серед зауважень можна вказати на недостатність інформації щодо поетичного стилю Андрія Волощак, Володимира Луговського, Єлизавети Стюарт, Григорія Гдаля в нарисі про вокальні цикли В. Бібіка у порівнянні з більш докладним вивченням поетичної манери Павла Тичини, Володимира Сосюри, Івана Драча та інших поетів. Але це ніяким чином не впливає на суто позитивне враження від рецензованої роботи, в якій вирішено всі поставлені завдання, проведено скрупульозний і всебічний аналіз задіяного музично-поетичного матеріалу, сформульовано повні і науково обґрунтовані висновки. Все це призводить до **загального висновку**, а саме: враховуючи високий ступінь актуальності обраної теми дослідження, аргументацію наукової новизни, обґрунтованість викладених положень та висновків, високий технічний та літературний рівень підготовки тексту, вважати, що робота Калініної Анни Сергіївни **«ПРИНЦИПИ СПІВВІДНОШЕННЯ СЛОВА ТА МУЗИКИ У ВОКАЛЬНИХ ЦИКЛАХ КОМПОЗИТОРІВ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХХ СТОЛІТТЯ»** відповідає вимогам Постанови Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44 «Порядок присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», а здобувач Анна Калініна заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії у галузі знань 02 – «Культура і мистецтво» за спеціальністю 025 – «Музичне мистецтво».

До захисту пропонуються наступні питання:

1. У своєму дослідженні Ви досить переконливо доводите тезу про універсальність запропонованого Вами підходу до вивчення камерно-вокальних циклів на матеріалі музики другої половини ХХ століття. Але чи можливо його застосування до камерно-вокальних творів більш раннього часу? Наприклад, класико-романтичної доби?
2. Вокальні цикли В. Бібіка винесено Вами в окремий підрозділ під гаслом поліфонізації композиторського мислення. Але Ви вказуєте, що творам Л. Дичко також притаманний поліфонічний тип мислення; поєднують обох композиторів і новітні прийоми письма. В чому тоді принципіальна різниця між підходом Л. Дичко та В. Бібіка до співвідношення музики та слова у камерно-вокальному жанрі?

РЕЦЕНЗЕНТ:

канд.мистецтвознавства, доцент,
доцент кафедри історії української
та зарубіжної музики
ХНУМ імені І. П. Котляревського

Анфілова С. Г.